

AMEA

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq, 2019, № 1

Daxil olma: 06.02.2019

Qəbul olma: 04.03.2019

Səhifə: 133-139

ISSN: 2663-4414

UOT: 821(=512.1)

Ofelya İsmayılova *

ZƏLİMƏAN YAQUB YARADICILIĞINDA ÜMUMBƏŞƏRİ DUYĞULAR

Açar sözlər: Zəliməan Yaqub, poeziya, bədii tərcümələr, bəşəri dəyərlər

Key words: Zalimkhan Yagub, poetry, literary translations, human values

Ключевые слова: Зелимхан Ягуб, поэзия, художественные переводы, общечеловеческие ценности

Bir şairi var türk ellərinin... Dili şirin, özü mülayim, sözü kəsərli, hələ cavan ikən müdrik kamalı ilə seçilən, sözü-söhbəti tükənməz Zəliməan Yaqub. Elə bil sinəsində qaynar bir çeşmə vardı. Onu hələ körpəlikdən ana laylası ilə yanaşı, telli sazın ecazkar səsi oxşamışdır. Öz təbirincə desək:

*Saz üstə köklədin məni
Ozan oldum, ulu dünya!
Yazan oldum, ulu dünya! [1, s.5]*

Xalq poeziyasına, xalqın ictimai əhval-ruhiyyəsinə dərinədən bələd olan şairin yaradıcılığı milli köklər üzərində göyərək formalaşmışdır. Səməd Vurğun ədəbi məktəbinin istedadlı davamçısı, Hüseyn Arif və Osman Sarıvəlli kimi ustad sənətkarların xeyir-duası ilə ədəbiyyata gələn «Sazla havalıyam, sözlə doluyam» deyərək, Dədə Qorqud qoruzunun sehrindən güc alan Zəliməan Yaqub poeziyamızın büllur saflığını, həm də müdrikliliyini qoruyub saxlaya bilmişdir.

Mövzu müxtəlifliyinə, məzmun rəngarəngliyinə baxmayaraq, onun əsərlərinin ümumi qayəsi Azərbaycan və Azərbaycançılıqdır. Onun şeir və poemalarının bir qismi Vətən və onun taleyini əks etdirirsə («Göyçədən gələn səslər», «Vətən yaraları», «Şair harayı», «Sizi qınamıram»), ikinci qismi Vətənimizə ləqayətlə xidmət etmiş insanlara, türk dünyasının tarixi şəxsiyyətlərinə həsr olunmuşdur («Böyük ömrün dastanı», «Yunus İmrə», «İnsan», «Aşiq Ələsgər», «Cavidin qız balası», «Əbədiyyət dastanı», «Peyğəmbər»).

Şair söykəndiyi Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı ənənələrinin mövzu, ideya, ruh, üslub, vəzn baxımından davamçısıdır. Aşiq poeziyasının ənənəvi mövzuları – Vətən, təbiət, saz, ictimai-əxlaqi mövzular Zəliməan Yaqub poeziyasında müasir nəslin, yeni dövr Azərbaycan ziyalısının dünyaya və tarixə müasir baxışı prizmasından işıqlandırılır. Professor S.Xəlilovun qeyd etdiyi kimi, «onun poeziyasında Füzuli daha Leyli həsrətinə deyil, müasir ictimai gerçəkliyimizin dərd-sərinə ağlayır. Dədə Qorqud, Xətai, Koroğlu öz hikmət, qeyrət və qəhrəmanlıq örnəyi ilə bugünkü Azərbaycanlının köməyinə gəlir».

Öz yurduna, torpağına, onun tarixi taleyinə, millətinə, dininə ən kövrək məhəbbətlə bağlı olan vətənpərvər şair vətəndaş duyğularını, düşüncələrini, yaşantılarını və nəhayət, dünyaya gəlişini «Gəldim» şeirində klassik forma və gözəl bir biçimdə əks etdirir. Şeirdən bir neçə bəndi təqdim etməklə, onun rus dilində necə səsləndiyini izləyək.

* Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. E-mail: Ismayilova-ofelya@mail.ru

Gəldim

*Mən yerin altından çıxdım,
Mən yerin altından gəldim.
Bir uca göylə bağlı
İlahi səsdən gəldim.
Ruhum halal mayadan,
Mayam nurdan, ziyadan.
Dağdan, daşdan, qayadan,
Dəmərdən, misdən gəldim.
Mənəm haqqın aşığı,
Söz haqqın yaraşığı.
Eşqim Allah işığı
Haqq adlı dostdan gəldim [2, s.194].*

Я пришел

*Из-под тверди, тьмой объятый,
Из-под тверди я пришел.
Из божественного гласа,
И грома, града я пришел.
Духом, помнящим наследье,
Чтящим вещи заветы.
Из скалы, железа, меди
Клада, злата я пришел.
Я ашуг добра и блага,
Мне дана певца отвага,
Вечным данником Аллаха
К вам, собратья, я пришел [3, s.14].*

İstedadlı yazıçı, şair və gözəl mütərcim Siyavuş Məmmədzadə orijinaldan irəli gələn səmimi-lik, etiraf duyğularını tərcümədə saxlamağa müvəffəq olmuşdur. Şeirir hər hansı bir poetik parçasında (şeir bütövlükdə verilməmişdir) tərcüməçinin böyük həssaslıq və orijinala sadiqliyinin şahidi oluruq. Digər hissələrdə şair-tərcüməçi sənət həqiqətinə maksimum əməl etməyə nail olmuşdur.

Azərbaycanın bugünkü tarixi faciəsinin səbəblərini, köklərini axtaran şair zaman-zaman özünə, tarixə, ruhlara, günahkarlara və günahsızlara verdiyi sonsuz suallara cavab axtarır, həqiqət axtarır. Həqiqət axtarışında şair «dəmir çarıq» geyib, dəmir əsa götürərək tarixə səyahətə çıxır, mənəviyyat aləminə üz tutur. Zamanın və tarixin çətin suallarına cavabları da şair Yunus İmrə halallığında, Yunus İmrə fəlsəfəsində, Dədə Qorqud hikmətlərində, Aşıq Şəmşir ləyaqətində, Dədə Ələsgər öyüdündə, sazın, sözün harmoniyasında tapır.

Yunus İmrəyə

*Məni məndə gəzmə, məndə deyiləm,
Bir mən vardır məndə, məndən içəri.
Yunus İmrə*

*Heç gərək yoxuymuş səni görməyə,
Əllərim toxunan budaqdasanmış,
Yaşıl zəmilərə baxdım, düşündüm,
Səpilən dəni kimi torpaqdasanmış!
Qəlbimə sirdaşsan, könlümə yarsan,
Hayana boylandım, hər yerdə varsan.
Gülsəm, dodağında çiçək açarsan,
Ağlasam, yaş kimi yanaqdasanmış! [2, s.23]*

Юнису Эмре

*Не ищи во мне меня, не во мне я, не во мне,
Существует «я» во мне, что во мне, а не вовне.*

Юнис Эмре

*Даже не было нужды мне искать твои следы,
Оказалось, в плоти древа, что рука моя касалась.
Поглядел окрест на нивы, любовался на цветы,
Ты в земле таишься, верно, словно семя, оказалось!
Ты наперсник моих дней, спутник на семи ветрах
И куда ни посмотрю – ты стоишь в моих глазах.
Засмеюсь – и слышу, голос расцветает на устах,
А заплачу, глянь, слезинка с твоим вздохом увязалась! [3, s.80]*

Mütərcim Siyavuş Məmmədzadə bədii tərcüməyə əsl yaradıcı sənətkar münasibəti ilə yanaşmışdır, Zəlimxan dünyasını rus oxucusuna layiqli bir şəkildə tanıtmışdır. Rus variantında şeirin həcmi bir qədər artmışsa da, şeir təsirli, təbii və inandırıcı səsləndirilmişdir.

Müdrək şairimiz Zəlimxan Yaqub həqiqətin sorağında, yaxın və uzaq tarixlərə virtual səfərində fəlsəfi-dini görüşləri və poetik irsi ilə Yaxın və Orta Şərq xalqlarının ədəbiyyatı və fikir tarixində dərin iz buraxan, elə sağlığında şəxsiyyəti əfsanəyə çevrilən, xalq tərəfindən uca tutulan, sevilən XI-II əsrin böyük sufi şairi Mövlana Cəlaləddin Rumi ilə rastlaşır. Böyük Şərq müdrikinin parlaq obrazı onu cəlb edir, düşündürür, o başa düşür ki, yalana, harama, nəfsə, rüsvətə Rumi fəlsəfəsi ilə qalib gəlmək olar.

Həyatın bir anında şairin xəyalları, duyğuları və düşüncələri həqiqətə çevrilir və ona bu ziyarət nəsib olur. Budur şair Mövlana türbəsinin qarşısındadır, böyük və müdrək İnsan qarşısında. Və elə şeir də «*Mövlana türbəşində*» adlanır:

*Haqq yolunda əriyən, yana-yana şam olan,
Etiqadı yenilməz, əqidəsi tam olan,
Sözü Allah kəlamı, bayrağı islam olan,
Tanrıya heyran yatır Mövlana türbəşində!
Allahdan aşağıda ucaların ucası,
Ustadların ustadı, xocaların xocası.
Şəmsin könül həmdəmi, Şərqin ulu qocası,
Haqqa mehriban yatır Mövlana türbəşində! [2, s.21]*

В тюрбе Мовланы

*Его мудрых речей в сотню книг не вместить,
Тьма вопросов – ответов на них не вместить.
И в дастаны дастан, что велик, не вместить,
Тот, кто был несравненным – в тюрбе Мовланы!
Ниже Господа он, выше смертных живых,
И устатов уstad, святейший святых,
И наперсник Шамси, наставник владык,
Окруженный почтеньем – в тюрбе Мовланы! [3, s.78]*

Zəlimxan Yaqubun nə Yunus İmrə, nə Mövlana Rumi şəxsiyyətlərinə müraciəti təsadüfi hadisə deyil. O, zəngin və qədim tarixə malik ədəbiyyatımızdan, onun görkəmli yaradıcılarından ən fəal şəkildə və sənətkarlıqla bəhrələnən, mənəvi qaynaqlarımıza və klassik poetik ənənələrə sıx bağlı olan bir şair kimi özünü təsdiq etmişdir. Elə türk dünyasının böyük şairi, ölümsüz söz ustadı, öz za-

manın ecazkar sənət nümunələrini yaratmış Məhəmməd Füzuli dühasına müraciəti də buradan irəli gəlir. İraq dəftərindən olan «Görüş-ayrılıq» şeirində o, çağdaş dərdlərimizi və sevinclərimizi qədim dövrlərdən gələn dərdlərimiz və sevinclərimiz ilə vahid bir kontekstə salır:

Görüş-ayrılıq

*Səndən xətirçəməm Füzuli babam,
Qəbrinin daşından öpüb gedirəm.
Gözümün yaşını çiçəklər kimi
Məzarın üstünə səpib gedirəm.
Ömür bağışladın, ölməz elədin
Leyli də, Məcnun da yaşar sinəndə.
Təzə pöhrəsiyəm Azərbaycanın,
Sözün sünbülündə dənəm, ay ustad!
Vidadi xəstədən Bağdad elinə
Nişanə yetirən mənəm, ay ustad!
Sevgini ən dadlı bir şərbət kimi
Bütün nəsillərə içirən babam.
Ərəbin dərini türkün dilində
Dünyanın qəlbinə köçürən babam! [2, s.57]*

Обращение к Физули

*Приложившись устами к могильной плите,
Твой последний приют, Физули, покидаю.
Может, слезы мои обернувшись цветком,
Твою боль переймут, Физули... покидаю...
Ты Лейли и Меджнуна оставил векам,
Их бессмертье – награда и подвиг устада.
Я – зеленый росток, эхо братской земли,
Только зернышко в колосе вечного Слова.
Довелось донести до багдадской земли
Мне привет Видади – голос века иного!
Сказ арабской земли на «тюрки» воплотив,
Ты поведал о нем всему белому свету,
И любви вдохновенной бессмертный мотив
Мир испил, как шербет благородный поэту! [3, s.105]*

İstedadlı mütərcim S.Məmmədzadə şeirin tam hüquqlu müəllifi kimi gözəl bir əsər yaradır, rus dilinin zənginliklərindən məharətlə istifadə edir, həm məzmun, həm ahəngdarlıq Azərbaycan dilində olduğu kimi qorunub saxlanılır. Yalnız II bəndin III sətrində müəllifin işlətdiyi «**Təzə pöhrəsiyəm Azərbaycanın**» ifadəsi rus dilinə «**Я – зеленый росток азербайджанской земли**» kimi tərcümə olunsaydı, zənnimcə, daha düzgün olardı.

Haqqın işığıyla dünyaya gəlmiş Zəlimxan Yaqubun taleyinə 1994-1996-cı illər türk dünyasını, islam aləmini, qoca Şərqin müqəddəs yerlərini görmək və duymaq xoşbəxtliyi nəsib olur. Özü dediyi kimi: «Bu gör-götür dünyasında gördüyümü götürdüm, duyduğumu yazdım, düşüncələrimi kağıza köçürdüm. Müqəddəs Məkkəyə ziyarət etmək, Kəbənin içinə girmək, ulu Tanrıya qovuşmaq onun qisməti olur. Və bu səfərdən yaranan İraq dəftəri silsiləsindən olan «Kəbənin qara daşı» şeiri oxucuda maraq oyadır.

Kəbənin qara daşı

*Allahın əliylə göylərdən düşüb,
Bəndənin gözləri görüb bu daşı.
«Birləşin!» – nidası Allah yolunda*

AMEA

*Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq, 2019, № 1*

*Çağırır qardaşı qardaşa doğru.
Bu görüş taleyin, vaxtın, zamanın,
Yatmış duyğuları oyatmasıydı.
Allahı əlindən alınanların
Yenidən Allaha qayıtmasıydı! [2, s.38]*

Черный камень Каабы

*Десницей Аллаха ниспослан с небес,
Его осватило высокое око.
И люди к святыне направили взор,
Сплотились теснее по вере собратья.
И это сплочение тысяч людей
Внушало, что пробил час пробужденья
Забывших о Боге безбожных детей,
Настала пора возвращения! [3, s.84]*

Tərcüməçi qarşılıqlı tərcümədə məzmunu, formanı və heca bölgüsünü qoruyub saxlamışdır, orijinala sadiqlik nümayiş etdirmişdir. Çərçivə məhdudluğundan şeirdə yalnız 2 bənd nümunə gətirilmişdir, şeir isə Azərbaycan variantında 10 bənddən ibarətdir. S.Məmmədzadə rus variantında bir qədər sərbəstliyə yol vermiş, şeirin bəndləri artırılmışdır.

Ümumiyyətlə, nümunələr gətirdiyim «Bir əli torpaqda, bir əli haqda» kitabına daxil edilmiş şeirlərin əksəriyyəti ictimai-siyasi məzmun və səciyyə daşıyır. Bu şeirlərində biz Zəlimxan Yaqubu kövrək, zərif duyğular müəllifi kimi yox, xalqımızın köklü problemlərini, dərdlərini, ağır-acılarını əks etdirən vətəndaş-şair kimi görürük. Bu dərd doğma torpağımızın dərdir, bu dərdi o, yana-yana yaşayır, qovrula-qovrula hiss edir, lakin bu dağlar boyda dərd şairin nikbin ruhunu sındıra, onu ümitsizləşdirə bilmir.

İki alman dövlətinin yenidən birləşməsini görəndə, doğma torpağının iki yerə bölünməsi şairi sarsıdır, bu birləşməni isə bəşəri xoşbəxtlik adlandırır. Onun Almaniya dövlətinə səfəri zamanı yazılmış silsilə şeirləri oxucuya gözəl təsir bağışlayır.

Almaniya dəftəri

Eyni adlı şeirin müəllifi, dahi alman şairi

Johan Volfqanq Höteya

Səyyah nəğməsi

*«Səyyah nəğməsi»ni yazan nəğməkar,
Bu yurdu görməmək günah olarmış.
Ürəkdə duyğular tanrılaşanda
Nə qüssə, nə kədər, nə ah olarmış.
Qaya kölgəsində axşam düşərmiş,
Ağac kölgəsində sabah olarmış.
Göy çətən qucağı, gur bulaq başı
İnsana ən ulu dərgah olarmış [2, s.65].*

Из стихов о Германии

*«Кто хочет постичь поэта, должен
отправиться в его страну»*

Гете

Песня странника

С названьем стихов повторяю поэта.

Не увидев страны, не познать ее сына.

ANAS

*Вот она, предо мною, в смене тени и света,
Еще дремлет трава. Луч встречает вершина.
И яснеет душа, и печали долой,
Окрыляется сердце внушеньем природы,
И зеленый лужок, и родник под скалою
Навевают высокие оды свободы [3, s.49].*

Gördüyümüz kimi, tərcüməçi S.Məmməd zadə bir qədər orijinaldan uzaqlaşmış, sərbəstliyə yol vermişdir. Şeir in ithaf yazısında məna dəyişdirilib, Höteyə xitabən deyilmiş cümlə, Hötedən götürülmüş sitatla əvəz olunmuşdur, rus variantında olan 3-4-cü sətirlər orijinaldan bir qədər zəif görünür.

Bir şair kimi incə, zərif hiss və duyğularını sətirlərdə gözəl ifadə etməyi bacaran Zəlimxan Yaqubun bir şeirinə də diqqət yetirək və onun rus dilində necə səsləndiyini izləyək:

***Ərdəbildə Şeyx Səfi türbəsində
Şah İsmayıl Xətəinin məzarı başında düşüncələr***

*Qızıl baxtım, qızıl taxtım, qızıl tacım hey,
Həm uğurum, həm qüsurum, ağrım-acım hey,
Bu günümdə çoxdu sənə ehtiyacım hey,
Şeyxim mənim, şahım mənim, şairim mənim!
Əldən çıxdı fürsət mənim, cəm mənim deyil,
Göyçə yoxsa, necə deyim qəm mənim deyil,
Təbriz, Dərbənd həm mənimdi, həm mənim deyil,
Tacım uçdu, belim sındı Xudafərində,
Şeyxim mənim, şahım mənim, şairim mənim!
Ömrümüzü közə tutub, oda verdilər,
Özümüzü özgələrə qida verdilər.
Nəvələrin Borçalını yada verdilər
Şeyxim mənim, şahım mənim, şairim mənim! [2, s.54]*

***Раздумья у праха шаха Исмаила Хатаи
В тюрбе «Шейха Сафи»***

*Златой венец, златой престол, моя вершина,
Мой звездный час, мой грозный час, моя кручина,
Вспомнить о тебе есть повод и причина.
Мой шейх, мой шах, мой праведный поэт.
Упущен час, упущен шанс, судьбы капризы,
Была единая земля, без всякой визы,
Рукой поддать нам было до Тебриза.
Плетутся козни чередом старинным,
Враги сошлись в усердии едином.
С тех пор, как я разъят Худаферином.
Кромсали нас, крошили нас, кроили,
Чужим раздали земли, раздали,
Твои потомки «щедрость» проявили [3, s.103].*

Siyavuş Məmməd zadə hər iki dilin poeziyasının üslub xüsusiyyətlərinə yaxşı bələd olan şair-tərcüməçidir. O, adətən tərcümələrdə təbii, axıcı, səlis bir dildə nümunə yaradır. Bu tərcümədə isə o, sanki, şeirin «damarını» tuta bilməmişdir, başlıq tərcümə olunmamışdır, halbuki o, I bəndin 4-cü sətirində verilmişdir. O biri bəndlərdə isə orijinalda olduğu kimi 4-cü sətir təkrar olunmur və bunun-

la da şeirin təsir qüvvəsi azalır. «Праx» sözü rus dilindən «kül» kimi tərcümə olunur, halbuki «məzardan» söhbət gedir, Göyçə, Dərbənd və Borçalı ifadələri çevirmədən kənar qalmışdır.

Zəlimxan Yaqub daima axtarış yollarında olan şairlərdən idi. Onun poeziya çəmənini rəngarəng çiçəklərlə zəngin idi – göylərin nəfəsi, taleyin səsi, Ana laylası, Ata öyüdü, sevgi dolu ürək, kövrək pıçıltılar, təbiətin gözəlliyi, bulağın zümzüməsi, ruhumuzu oxşayan saz havası – onun müraciət etdiyi mövzular idi. Azərbaycan xalqının tarixi dünəninə və narahat bu gününə həsr olunmuş əsərləri yüksək ideya-məzmun və bədii sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə malik idi. Onun poeziyasında janr, forma məhdudluğu olmadığı kimi, məzmun da sərhad tanımırdı.

Bu məqalədə gözəl şair, poeziyamıza qeyri-adi nəfəs gətirən Zəlimxan Yaqubun ictimai-siyasi mövzularda yazılmış uğurlu şeir nümunələrindən və onların tərcümə variantlarından paralel misallar gətirdik. Təəssüf hissi ilə qeyd etməliyəm ki, şairin epik poeziyasının zirvəsi sayılan və Ümummilli liderimiz, fenomen şəxsiyyət Heydər Əlirza oğlu Əliyevə həsr etdiyi «Böyük ömrün dastanı» (2004), «Əbədiyyət dastanı» (2008), 90-cı illərin əvvəllərində H.Əliyev şəxsiyyətinə, xalqı düşdüyü ağır vəziyyətdən, kaosdan çıxara biləcək o böyük İnsana həsr olunmuş «Allahım, mənə bir ağsaqqal ver», «Qurtuluş», «Xalqın ehtiyacı var» kimi poemaları hələ də tərcümə olunmamışdır və öz gələcək mütərcimlərini gözləyir. Ümid edirəm ki, belə tərcümələr Azərbaycan tərcüməçilik məktəbinin inkişafına əhəmiyyətli töhfə verə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Nağıyeva-İsmayılova O. Azərbaycan ədəbi nümunələrinin rus dilinə tərcüməsi. Bakı, "Mütərcim", 2012.
2. Yaqub Z. Bir əlim torpaqda, bir əlim haqda. Bakı, "Azərbaycan", 1997.
3. Ягуб З. Сказы саза (стихи и поэмы). Москва, «Новости», 2008.

THE HUMAN VALUES IN THE WRITINGS OF ZALIMKHAN YAGUB

SUMMARY

The legacy of the national poet Zalimkhan Yagub attracts great interest of society. His analyzed and compared lyrics in this context are studied scientifically. The closer examination of his works from the scientific and literary points of view will offer great value to the next generation and will develop their qualities such as humanism, patriotism, consciousness and respect for the elders.

The article discusses the theoretical issues of original translation too. Referring to the verses of Zalimkhan Yagub, which were translated by the talented translator Siyavush Mammadzadeh, is told about the literary interrelations of the translation from the original.

ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ МОТИВЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ЗЕЛИМХАНА ЯГУБА

РЕЗЮМЕ

Наследие народного поэта Зелимхана Ягуба, как ценный источник, вызывает большой интерес. Его лирика, проанализированная и сравненная именно в данном контексте, исследуется в научном плане. Исследование его произведений с научной и литературной точки зрения станет полезным для подрастающего поколения и будет развивать у него такие качества, как гуманизм, патриотизм, правдивость, уважение к старшим.

В статье также рассматриваются теоретические вопросы перевода из оригинала. Ссылаясь на стихи Зелимхана Ягуба, которые были переведены талантливым переводчиком Сиявушом Мамедзаде, рассказывается о литературных взаимосвязях перевода из оригинала.